

Oost- en Centraal Europese kledingarbeidsters: flexibele leveranciers van goedkope arbeid

Informeel arbeid in een context van een geforceerde overgang van geleide staatseconomie naar markteconomie

De Centraal- en Oost-Europese landen zijn na het ineensinken van de communistische regimes (1989-1991) heel snel overgeschakeld naar een vrijmarkteconomie. Mede onder druk van het IMF en de Wereldbank werd een soort schoktherapie toegediend. De industrie werd op grote schaal geprivatiseerd. Hele fabrieken of afdelingen werden ontmanteld met massale afdankingen als gevolg.

De levensstandaard daalde drastisch en veel mensen vielen buiten elk sociaal vangnet, dat in de geleide staatseconomieën meestal verbonden was met tewerkstelling in een overheidsbedrijf.

In de meeste landen kon een kleine élite profiteren van de chaotische privatisering. Om te overleven moest de bevolking haar toevlucht nemen tot allerlei soorten van informeel arbeid en/of subsistentielandbouw — ook naast de eventuele reguliere baan. Voorbeelden van informeel werk zijn straatverkoop, kleine grensoverschrijdende handel, thuisproductie voor de lokale markt, toelevering van technische diensten door zelfstandigen en tijdelijke arbeidsmigratie naar het Westen...

Onder de communistische regimes was de kledingproductie vooral gericht op de binnenlandse markt en op de uitvoer naar de andere COMECON landen, inclusief de Sovjet-Unie. Door de economische moeilijkheden en herstructureringen in de hele COMECON regio daalde de uitvoer drastisch. Heroriëntering op de export naar het Westen was niet vanzelfsprekend, omdat de commerciële know-how zich meestal bij gespecialiseerde departementen op de centrale ministeries bevond.

De Europa Akkoorden

In de jaren '90 sloot de EU akkoorden af met de Centraal- en Oost-Europese landen; eind 1991: Polen, Hongarije; 1993: Bulgarije, Tsjechië, Roemenië, Slowakije; 1995: de Baltische staten. De EU wilde ze op middellange termijn politiek en commercieel integreren. Op handelsvlak was één van de bedoelingen geleidelijk maar asymmetrisch een vrijhandelsassociatie tot stand te brengen. Dat hield in dat veel industriële producten vanuit die landen bijna onmiddellijk vrije toegang kregen (zonder heffingen, geen quota's) tot de EU-markt. Er werd echter uitzondering gemaakt voor 'gevoelige' producten, waaronder textiel en kleding. De EU schafte voor textiel/kleding haar invoerrechten slechts af op 1 januari 1997 en haar quota's op 1 januari 1998. De Centraal- en Oost-Europese landen van hun kant mochten hun invoerheffingen op producten vanuit de EU geleidelijk doen dalen.

Door de afschaffing of daling van de invoerrechten in de EU, door het feit dat de Centraal en Oost-Europese landen niet ver van de Westerse consumentenmarkt liggen, door hun lage loonkost, hun relatief goed opgeleide werkkrachten, was het interessant voor de Westerse kledingbedrijven om hun arbeidsintensieve productie naar daar te verplaatsen. Dat gebeurde vooral in de vorm van buitenlandse assemblage (zgn. 'outward processing transactions', OPT). Bij de herinvoer werden nl. slechts

invoertarieven geheven op de in het buitenland toegevoegde waarde. Bij assemblage worden de voorgesneden textiel en de accessoires uitgevoerd naar het producerende land, waar alles aaneengestikt wordt. Vervolgens wordt het afgewerkte product weer uitgevoerd naar het land/regio van oorsprong. OPT-activiteiten waren een manier voor de Europese kleding en textielindustrie om de niet langer winstgevende productie van kleding te delokaliseren en toch de interessantere aspecten, zoals onderzoek en ontwikkeling, marketing en design in eigen handen te houden. Zo kon ze haar competitiviteit opkrikken door kosten en risico's te verminderen en de flexibiliteit te verhogen.

Het hoog aandeel van assemblageactiviteiten in de productie (naar schatting bestaat 15% van de in de EU ingevoerde productie uit Oost-Europa uit OPT) betekent dat de kledingindustrie in Oost-Europa in sterke mate gereduceerd is tot een naaiatelier voor West-Europa. Veel staatsondernemingen die vroeger verticaal geïntegreerd waren, werden verplicht zich toe te spitsen op louter assemblage. Op die manier verliezen ze geleidelijk hun know-how op het gebied van textielproductie, mode-ontwerpen, patroontekenen, design van collecties en marketing. OPT-activiteiten leveren een lage winstmarge op, ze zijn kwetsbaar en uiterst afhankelijk van de inkopers. De inkopers oefenen een intense druk uit op de verkoopprijzen en eisen hoge flexibiliteit (korte opstarttermijnen, snelle leveringen). Op hun beurt wentelen de ondernemers die prijs- en flexibiliteitsdruk af op hun arbeidsters, in de vorm van niet-leefbare lonen, buitensporig aantal overuren, minimale sociale bescherming, ontmoediging van arbeidsorganisatie en collectief onderhandelen. Veel productie wordt ook uitbesteed aan onderaannemers zoals informele ateliers of thuisarbeidsters, waar de lonen lager zijn, de flexibiliteit nog hoger en waar van arbeidsrechten ongestraft genegeerd of geschonden kunnen worden.

Toestand in 1997

Volgens een onderzoek in 1997 in 3 Oost-Europese landen (Polen, Roemenië en Bulgarije) door de Clean Clothes Campaign ontstond in de kledingsector een unieke vermenging van formele en informele productie. Veel tewerkstelling had tezelfdertijd formele en informele kenmerken, of was deeltijds formeel en deeltijds (bijv. de overuren) informeel, of bedrijven werkten met formele én geheel informele ateliers. Dit had te maken met de erfenis van de socialistische regimes, nl. een maatschappelijke situatie waarin resten van de vroegere overregulering samengaan met scepticisme ertegenover en dus wijdverspreide overtreding van elke regulering.

In *Polen* bestond 80% van de kledingexport uit geassembleerde kleding die terug uitgevoerd werd naar de EU. Door de relatief hogere Poolse lonen bestond het 'comparatief' voordeel van het land vooral uit de nabijheid van de Westerse markt en de flexibele aanpassing aan de markt. Dat heeft zeer korte levertijden voor gevolg, wat veel onderaanneming impliceert, niet alleen tussen grote en kleine ondernemingen, maar ook onderling tussen kleine ondernemingen. Voor een deel werd de productie uitbesteed naar meer oostelijke landen (Oekraïne, Wit-Rusland). De kledingindustrie bestond enerzijds uit grote privé bedrijven die vroeger staatsbedrijven waren. Zij boden de beste arbeidsomstandigheden aan met meer werkzekerheid. Maar de informele sector speelde een belangrijke rol. In 1995 waren naar schatting ca. 1,1 miljoen

Polen werkzaam in de grijze economie. Allerlei trucs werden gebruikt om aan belasting en sociale lasten te ontsnappen. Het minimumloon bedroeg in 1997 450 zloty's, terwijl een gemiddeld gezin van 4 ongeveer 2000 zloty's nodig had om te overleven. In de kleinere ateliers werden periodes van lange werkdagen (14-16 uur), afgewisseld met periodes van werkloosheid.

Vakbondsmilitanten die de arbeiders probeerden te organiseren, werden bedreigd met ontslag. De grote vakbonden (Solidarnosc en OPZZ) hadden geen toegang tot de kleinere bedrijven en hadden trouwens weinig interesse voor het organiseren van de kledingarbeiders.

Roemenië had traditioneel een grote kledingindustrie. In 1997 was een belangrijk deel van de kledingindustrie nog in handen van het Staatseigendomfonds, dat belast was met de privatisering. Daarnaast waren er een aantal joint ventures, geprivatiseerde bedrijven, en bedrijven die opgericht waren door buitenlandse ondernemingen. Roemenië heeft een arbeidswetgeving die o.a. over werkuren, minimumlonen, vrije dagen, betaald verlof en betaald zwangerschapsverlof regelt. Er was een CAO op nationaal, sectoraal en bedrijfsniveau. De bepalingen werden in veel bedrijven echter niet nageleefd. Veel arbeiders hadden geen contract, en ook hier waren er periodes van lange werkdagen (16 uur) met weken van werkloosheid. In maart 1998 was het minimumloon 275.000 lei, terwijl een gezin van 4 ca. 1,6 tot 2 miljoen lei nodig had. In fabrieken waar de veiligheidsnormen niet nageleefd werden, kregen de werknemers een 'premie voor gevaarlijke werkomstandigheden' (12%) en iedereen leek tevreden.

De vakbonden opereerden alleen in de vroegere staatsbedrijven. In de nieuwe privébedrijven werden vakbonden geweerd.

In *Bulgarije* was de economische situatie erg en de tewerkstelling in de 'formele' kledingindustrie was er met twee derde gedaald. In totaal was de tewerkstelling echter slechts met één derde gedaald, een bewijs voor het feit dat veel tewerkstelling informeel was geworden. De lonen in de kledingsector behoorden tot de laagste in Bulgarije. In 1997 bedroeg het gemiddelde maandloon in de kleding ca. 100 DM, terwijl een gezin van 4 ongeveer 800 DM nodig had om rond te komen. Overuren werden slechts betaald als het productiecijfer werd gehaald, vakbondsmensen werden ontslagen en CAO's werden niet uitgevoerd. Misbruiken als het opsluiten van naaisters of hen verplichten om zich uit te kleden om te bewijzen dat men niets had gestolen, kwamen veel voor.

Sterke economische integratie

De Europa Akkoorden hebben ondertussen hun doel niet gemist. De handel tussen de EU en de Centraal en Oost-Europese landen is sterk geïntegreerd, ook voor textiel en kleding. Het aandeel van de textiel- en kledingexport naar de EU als percentage van de totale uitvoer van textiel- en kledingproducten varieert van meer dan 90% voor bijv. Kroatië en Roemenië, over 85% tot 75% voor Polen, Litouwen, Hongarije, Bulgarije en Estland, tot ca. 70% voor Tsjechië, Slovenië, Letland en Slowakije.

Veel Centraal en Oost-Europese landen staan hoog op de lijst van 220 landen gerangschikt volgens hun kleding en textieluitvoer naar de EU (2002):

4	Roemenië	€3,8 miljard
8	Polen	€2,3 miljard
12	Tsjechië	€1,6 miljard
16	Hongarije	€1,2 miljard
18	Bulgarije	€1 miljard
21	Slowakije	€744 miljoen
22	Litouwen	€736 miljoen
28	Kroatië	€525 miljoen
29	Slovenië	€506 miljoen

Ter vergelijking: de eerste drie plaatsen worden ingenomen door China, Turkije en India, met respectievelijk een uitvoer van €11,3 miljard, 9 en 4 miljard.

Tezelfdertijd is de kledingexport voor de Oost-Europese landen (en Turkije) van steeds groter belang geworden: in Turkije, Bulgarije, Kroatië, Litouwen, voormalig Joegoslavië, Moldavië, Oekraïne en Wit-Rusland is kleding het belangrijkste exportproduct. In Polen is het het 2de, in Slowakije en Slovenië het 3de en in Hongarije het 4de exportproduct. Dat is trouwens een weerspiegeling van de algemene industriële achteruitgang van de regio. Net zoals sommige ontwikkelingslanden spitst men zich economisch toe op laagtechnologische productie en export.

In 2002 voerde België voor €368,3 miljoen kleding in uit de regio. Ter vergelijking: in hetzelfde jaar werd voor €831,7 miljoen uit Zuid-Oost-Azië ingevoerd en voor €446,1 miljoen uit Noord-Afrika. België's grootste invoerders uit de regio zijn Polen met €119,5 miljoen; Roemenië met €111,1 miljoen; Hongarije met €35,5 miljoen en €28 miljoen voor Bulgarije en de Baltische Staten¹.

Als we de kledinghandel van enkele individuele landen met de EU bekijken dan zien we toch verschillende patronen:

Roemenië's kledingexport naar de EU is tussen 1990 tot 2002 blijven groeien, van minder dan € 500 miljoen tot €3,750 miljard. De export van Bulgarije echter is van 1990 tot 2001 gegroeid, van 200 miljoen tot 1 miljard €, maar vanaf 2001 is hij terug gedaald tot 900 miljoen. Ook de export van Polen naar de EU is aanvankelijk sterk gegroeid, maar is sinds 1999 gestabiliseerd rond de 2 miljard.

Dat duidt aan dat de kledingsector onderhevig is aan een voortdurende herstructurering, want hij is de laatste jaren meer en meer onderhevig aan de mondiale markt. Over het algemeen geldt de opmerking dat de Oost-Europese landen in de kledingsector zich noodzakelijkerwijs hebben moeten toeleggen op het leveren van goedkope arbeid voor Westerse ondernemingen en consumenten.

Doordat het vooral om assemblageactiviteiten gaat, zijn de ondernemingen echter zeer onafhankelijk van hun opdrachtgevers:

- ze dreigen gevangen te blijven in hun arbeidsintensieve activiteiten en kunnen moeilijk overschakelen op hoger technologische productie met meer toegevoegde waarde;

¹ Cijfers van Creamoda: www.belgianfashion.be

- ze zijn extreem afhankelijk van de beslissingen en de economische prestaties van de opdrachtgevers;
- zowel input als output is afhankelijk van de buitenlandse partner, zodat de lokale textielindustrie zich niet kan ontwikkelen;
- de concentratie op assemblage impliceert het verlies van andere ondernemingsactiviteiten zoals onderzoek en ontwikkeling, ontwerp, marketing, enz...

Door de sterke concentratie op assemblage — mede bevorderd door de Europa Akkoorden — zijn de landen echter slecht voorbereid op de groeiende globalisering en vrijmaking van de wereldwijde kledinghandel. Recent is er bijv. een verschuiving ontstaan naar de inkoop van volledige kwaliteitsproductie uit een kleiner aantal landen met een verticaal geïntegreerde textiel- en kledingproductie en met meer ondersteunende kwaliteits- en financiële diensten (China, India, Turkije, ...). Zal de op OPT-activiteiten gerichte kledingindustrie in Oost-Europa op deze 'consolidatie' kunnen inpikken?

Een andere manier om de concurrentie aan te kunnen, is zich specialiseren in nichemarkten van producten met hoger toegevoegde waarde. Weerom is het niet zeker dat het voormalige Oostblok de nodige expertise snel kan ontwikkelen.

Toenemende globalisering van de kledingproductie

Door het Agreement on Textiles and Clothing (1995-2005) wordt het quotaregime van het vroegere Multivezelakkoord over een periode van 10 jaar afgebouwd. De kledingimportquota's van derdewereldlanden worden geleidelijk afgeschaft en verdwijnen helemaal op 1 januari 2005. Bovendien is op 1 januari 2002 de Volksrepubliek China toegetreten tot de WTO. Dat impliceert dat het land geleidelijk aan kleding kan invoeren in het Westen aan de in de Uruguayronde afgesproken meest-begunstigde tarieven.

Daardoor wordt een kledingproducent - waar dan ook ter wereld - sterker en sterker onderhevig aan een wereldwijde concurrentie op het gebied van kwaliteit, prijs en leveringstijden.

De kledingproductie in Centraal en Oost-Europa moet dus ook in toenemende mate opboksen tegen productie in het Verre Oosten, China, de mediterrane landen, enz... Vooral de Volksrepubliek China speelt hier een belangrijke rol. De enorme massa (tientallen miljoenen) arbeidsmigranten die er in de kledingindustrie werken, worden er sociaal gezien als paria's behandeld en produceren aan een onklopbare minimale arbeidskost. De concurrentiepositie van China is zo sterk dat in het laatste paar jaren, op enkele uitzonderingen na, de kledinguitvoer van alle landen is gedaald of gestagneerd. Voor een deel zal de daling of stagnatie van de uitvoer van de Oost-Europese landen dus ook aan de Chinese concurrentie te wijten zijn. Dat zou betekenen dat het 'comparatief voordeel van de Oost-Europese landen, nl. korte leveringstijden en nabijheid van de markt, gedeeltelijk geërodeerd is.

Het ontstaan van aanzienlijke informele economieën in Oost-Europa was aanvankelijk het gevolg van het tekort van de afbraak van de volledige en beschermde tewerkstelling en de enorme daling van het inkomen van de mensen. Om te overleven

moesten ze zich wel een inkomen verschaffen met informele en overlevingsactiviteiten.

Allengs heeft het zich globaliserende kapitaal via lange uitbestedings- en onderaannemingsketens zich daarop geënt. Kledingverkopers zoeken altijd naar de goedkoopst en kwalitatief aanvaardbaar geproduceerde kleding die binnen de verlangde termijn geleverd kan worden. Dat is juist wat informele arbeidsters, die heel flexibel – d.w.z. met afwisselend periodes met veel overuren en werkloosheid – en sociaal onbeschermd werken voor niet-leefbare lonen, aan de kledingketens te bieden hebben. Met de toenemende globalisering komt daar nog een element bij: om de harde concurrentie, vooral uit het Verre Oosten, aan te kunnen, en om de- of relocalisering te vermijden, bestaat de neiging om de flexibele en informele economie te bestendigen: inkopers en werkgevers dringen aan op een ‘flexibelere’ arbeidswetgeving, de overheid laat oogluikend de overtredingen van haar eigen arbeidswetten toe, werkgevers onderdrukken de organisatie van hun arbeidsters in vakbonden, met de dreiging tot sluiting of re-localisatie verder naar het Oosten (Oekraïne, Rusland) of naar het Verre Oosten.

Voortdurend groeiende informele sector

Volgens Bettina Musiolek, die voor de Clean Clothes Campaign de situatie in Oost-Europa volgt, heeft de recente groei in termen van bruto binnenlands product in sommige van deze landen (Polen, Hongarije, Slovenië), niet geleid tot een vermindering van de informele tewerkstelling of tot een vermindering van de hoge werkloosheid.

In haar rapport voor de IAO (B. Musiolek, 2002) stelt ze het volgende:

- Ondanks verschillende berekeningsmethodes en schattingen, blijkt dat het aandeel van de informele sector in het BBP nog aangroeit – weze het in verschillende mate volgens het land;
- In vergelijking met ontwikkelingslanden is het aandeel gelijkaardig zonet hoger;

Een recente studie (2001) in Bulgarije schat het aandeel van de grijze economie op 30 tot 35% van het BBP. In de kledingsector is het aandeel nog veel groter. Gegevens doen vermoeden dat de ‘grijze’ activiteiten in de sector de officiële overtreffen. Veel kledingondernemingen produceren in verschillende ateliers en geven er slechts één aan. Slechts een minderheid van de arbeidsters krijgt een contract – aan het minimumloon –; eventueel hoger loon wordt in het zwart uitbetaald. Experts zoeken de oorzaak bij wettelijke lacunes, de zwakke staatscontrole van kleine en middelgrote ondernemingen, corruptie in de administratie en de doorwerkende economische gevolgen van de privatisering.

Genderproblematiek: vrouwen benadeeld

Vooral de vrouwen hebben niet kunnen profiteren van het economisch herstel. In veel landen van de regio worden ze in toenemende mate geconfronteerd met discriminatie bij aanwerving en tewerkstelling en de herinvoering van het traditionele gezinspatroon. Er zijn berichten over toenemend seksueel geweld op het werk, en over discriminatie tegen vrouwelijke ondernemsters door kredietverschaffers, klanten en

leveranciers. Vrouwen krijgen minder dan mannen beschermde en beter beloonde banen in de opkomende privé industrie, ze zijn eerder te vinden in informele banen beneden hun kwalificatieniveau. Volgens onderzoek in Bulgarije werkt meer dan de helft van de vrouwen buiten de formele economie.

In de informele economie genieten de vrouwen geen wettelijke bescherming. Dat vertaalt zich vooral in de schending van de regeling aangaande de werkuren (lange werkdagen), de verloning van overuren en nachtarbeid, in het niet verlonen van vrouwen volgens hun kwalificaties, het niet regelmatig uitbetalen van het loon. Aan de wettelijke vereisten qua moederschapbescherming en zwangerschapsverlof worden meestal niet voldaan. De normen qua gezondheid en veiligheid op het werk worden frequent overtreden. Arbeidsongevallen en beroepsziektes worden niet geregistreerd, de vereiste sociale verzekeringspremies worden niet betaald. In de meeste gevallen worden de werkomstandigheden slechts post factum verbeterd, d.w.z. nadat een arbeidsongeval is gebeurd.

Informele arbeid biedt werk en inkomen, wat positief is op korte termijn; op middellange en lange termijn is de impact echter zeer negatief:

- Laag betaalde vrouwen- en kinderarbeid verstoren de arbeidsmarkt;
- De arbeidsters krijgen geen vakbondsbescherming; uit economische noodzaak aanvaarden de arbeidsters de opgedrongen werkomstandigheden;
- Er zijn weinig of geen kansen op beroepsopleiding en vorming;
- De werkomstandigheden leiden tot gezondheidsproblemen en hebben een negatief effect op de reproductieve gezondheid en de levensverwachting van de vrouwen;
- Werken in de informele economie heeft een negatieve invloed op het gezin, vnl. op het vlak van de opvoeding van de kinderen.
- Er zijn de morele en ethische gevolgen voor de vrouw, het gezin en de maatschappij.

De oorzaken van de blijvende grote informele kledingsector zijn veelvuldig:

- Als reactie op de ineenstorting van de oude regimes is in de regio een algemene desinteresse gegroeid voor sociale en arbeidsrechten; er is geen kritische publieke opinie in verband met arbeidsschendingen en informele arbeid;
- De blijvende asymmetrie in het handelsbeleid van de EU, die met name arbeidsintensieve onderaanneming bevoordeelt, wat uiteindelijk de informele arbeid begunstigt.
- De zwakke onderhandelingspositie zowel van de arbeidsters t.o.v. de werkgevers, als van de staatsinstellingen t.o.v. de multinationale en nationale ondernemingen. Daartoe zijn er weinig stimulansen om formele banen te creëren.
- Het gebrek aan organisatie en vertegenwoordiging van de informele arbeidsters. Dat heeft complexe oorzaken die zowel te zoeken zijn in de aard van de informele arbeid zelf als in het feit dat traditionele organisaties de arbeidsters niet kunnen of willen bereiken.
- Aandacht voor genderproblemen wordt dikwijls aangevoeld als een 'terugkeer naar het communisme'. Met het communisme zijn alle waarden die het voor-

stond, in diskrediet gebracht. In de veranderde tijdgeest worden de conservatieve gezinswaarden en traditionele rollenpatronen terug beklemtoond.

Hoe de situatie van de grotendeels informele kledingarbeidsters verbeteren?

Een louter legalistische of administratieve aanpak om de informele arbeid officieel te maken, zal waarschijnlijk niet helpen. Dat zou een delokalisering op gang brengen die uiteindelijk vooral de arbeid(st)ers in de sector treffen. Er zal een geleidelijke en gedifferentieerde aanpak op vele fronten nodig zijn.

Alle actoren, zowel internationale instellingen zoals de EU, de IAO, Wereldbank, als regeringen, vakbonden en NGO's kunnen een rol spelen. We zullen ons hier concentreren op wat een consumentenorganisatie zoals de Clean Clothes Campaign kan doen.

1. Belangrijk is sensibilisatie rond informele arbeid in de regio, met medewerking van bijv. de IAO, arbeidsrechtenorganisaties en -ngo's. De Clean Clothes Campaign heeft terzake al diverse initiatieven genomen. In 1998-99 werd onderzoek gedaan in kledingondernemingen in Polen, Roemenië en Bulgarije en werden uitwisselingsworkshops georganiseerd met vakbondsverantwoordelijken. Als resultaat daarvan werden de media gesensibiliseerd over de problemen rond de vrouwenarbeid. Ook heeft dat de multinationale groepen aangespoord om te beginnen met het intern controleren van de toepassing van hun gedragscodes – al heeft dat nog niet veel opgeleverd. In oktober 2001 werd in Sofia met de Bulgarian Gender Research Foundation een eerste vergadering georganiseerd om de resultaten van onderzoek voor te stellen en regionale uitwisseling en coalities te bevorderen. In juli 02 is in Sofia nog een workshop georganiseerd met het oog op de uitbouw van een regionaal expertisenetwerk voor het controleren van arbeidsrechten en -omstandigheden van de arbeidsters in de kledingindustrie.
2. Sinds het begin van de jaren '90 heeft de CCC samen met andere consumentenorganisaties aangedrongen op het opstellen van sociale gedragscodes om de arbeidsomstandigheden te verbeteren. Sindsdien is de inhoud van dergelijke codes beter gestandaardiseerd en afgestemd op de ILO Conventies, is er meer aandacht uitgegaan naar de toepassing ervan en naar het opzetten van systemen voor interne en onafhankelijke controle.
3. Uiteindelijk zullen acties en oplossingen maar duurzaam werken indien ze de hele uitbestedingsketen bereiken tot en met de kleine informele micro-ateliers of thuiswerkende kledingarbeidsters. Daartoe zou de EU bijv. de rol, houding en praktijken van de Europese multinationals kunnen opnemen in het 'acquis communautaire'. De internationale vakbondsbeweging zou o.a. via Europese en internationale ondernemingsraden intensiever campagne kunnen voeren voor 'menselijke' arbeid doorheen de hele uitbestedingsketen. Door meer internationa-

le netwerking en informatie-uitwisseling, zou de onderhandelingspositie van de informele arbeidsters versterkt kunnen worden.

De Clean Clothes Campaign denkt dat ze met een model als de Nederlandse 'Fair Wear Foundation' een uitstekend actiemodel heeft ontwikkeld om alle Oost-Europese kledingarbeidsters, formele zowel als informele te bereiken. Opgezet als een samenwerkingsverband tussen vier partijen (Kledingverkopers, kledingproducenten, vakbonden en NGO's), wil de stichting uiteindelijk komen tot het certificeren van kledingondernemingen die alleen kleding verkopen die op sociaal aanvaardbare manier is geproduceerd. De aanpak omsluit de hele uitbestedingsketen, hij is gericht op stapsgewijze verbeteringen en de onafhankelijke controle steunt op de medewerking van lokale vakbonden, arbeidsorganisaties en overheidsinstellingen (bijv. de arbeidsinspectie) in de producerende landen

4. De arbeidsters hebben vooral nood aan een leefbaar loon en een coherent concept voor sociale bescherming. Een van de regels van de CCC gedragscode is 'het uitbetalen van een leefbaar loon'. Het ontbreken van een duidelijk en betrouwbaar mechanisme ter bepaling van een realistisch leefbaar of minimumloon per land is er de oorzaak van dat dit ernstig probleem onvoldoende aandacht krijgt. Het ontwikkelen van zo'n norm zou bijv. een centraal en prioritair IAO beleidsdomein kunnen vormen. Volgens Bettina Musiolek zijn ondernemingen met een ernstig beleid inzake maatschappelijke verantwoordelijkheid vragende partij voor zo'n betrouwbaar en algemeen erkend loonberekenningsmechanisme.
5. Meer en meer erkent men de noodzaak van nieuwe vormen van organisatie om de informele arbeid(st)ers te bereiken. De beginnende samenwerking tussen vakbonden, netwerken van informele arbeid(st)ers, zoals HomeNet en NGO's zoals de Clean Clothes Campaign, biedt vele perspectieven voor regionale samenwerking en actie.

Auteur

Leo Doise, maart 2004

Bibliografie

Bertolini, P. & Montanari, M. *The Different Effects of the Europe Agreements on EU-CEECs Trade: A Sector Analysis*.

Clean Clothes Campaign (2001). *Social Environment and Standards at the Workplace in the Garment Industry in Bulgaria*. Bulgarian Gender Research Foundation, Sofia.

Enterprise Directorate-General (2003). *Conference Future of the Textile and Clothing Industry in an Enlarged Europe: Summary Conclusions*. European Commission, Brussels.

European Commission Directorate-General for Trade (2003). *Trade in Textiles and Clothing Worldwide - Structural Data*. Conference on the Future of Textiles and Clothing after 2005, Brussel.

Musiolek, Bettina (2002). *Decent Work in the Informal Sector: CEE/CIS Region*, International Labour Office, Genève.

Musiolek, Bettina, e.a. (2004). *Made in... Eastern Europe. The new 'fashion colonies'*. Campaigne für saubere Kleidung, Berlijn.

Sankowska, Elzbieta (2003). *The Polish Textile and Clothing Industry right before EU Enlargement*. EU Conference on The Future of the Textile and Clothing Industry in an Enlarged Europe. Brussel.